

Berdiyeva Zebo Uralovna
Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali
“O‘zbek va xorijiy tillar” kafedrası o‘qituvchisi f.f.f.d., dotsent

E-mail: uralovazebo@mail.ru

Berdiyeva Nazira Uralovna
Termiz davlat universiteti
“Boshlang‘ich ta‘lim” kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: nazira@mail.ru

YDK: 801.8 (182.9)

ZAMONAVIY O‘ZBEK SHE’RIYATIDA METAFORIK OBRAZ VA INDIVIDUAL USLUB

Annotatsiya. Maqolada metafora deganda “Ko‘proq o‘xshashlik, analogiya tamoyiliga, qisman hodisalarning qarama-qarshiligiga asoslanadigan eng ko‘p tarqalgani ko‘chim” tushuniladi. Hozirgi o‘zbek she‘riyatida metaforik obraz va individual uslub, ayniqsa, metaforik tafakkur yetakchilik qilayotgan zamonaviy adabiyotda metonimiya metaforaga nisbatan kam uchrashi, estetik funksiyadorligi jihatidan u metaforadan quyiroq turishi olam va ijtimoiy borliqqa munosabati hamda unda tutgan o‘rni muammo sifatida o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: metafora, metonimiya, sinekdoxa, metaforik obraz, badiiy ko‘chim, istiora g‘oyaviy-estetik yangilanish, meditativlik metaforik obraz va individual uslub.

Бердыева Зебо Ураловна, преподаватель кафедры
«Узбекский и иностранные языки» Термезского филиала
Ташкентской медицинской академии, к.м.н., доцент
Бердыева Назира Ураловна, преподаватель кафедры «Начальное
образование» Термезского государственного университета

МЕТАФОРИЧЕСКИЙ ОБРАЗ И ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ СТИЛЬ В СОВРЕМЕННОЙ УЗБЕКСКОЙ ПОЭЗИИ

Аннотация. В статье под метафорой понимается «Самая распространенная метафора, в основе которой лежит принцип сходства,

аналогии, отчасти противоположности событий». В современной узбекской поэзии, метафорическом образе и индивидуальном стиле, особенно в современной литературе, где лидирует метафорическое мышление, метонимия встречается редко по сравнению с метафорой, по своей эстетической функциональности она ниже метафоры, ее отношению к миру и социальному существованию.

Ключевые слова: метафора, метонимия, синекдоха, метафорический образ, художественный перенос, метафора, идейно-эстетическое обновление, медитативный метафорический образ и индивидуальный стиль.

Berdiyeva Zebo Uralovna, teacher of the department

“Uzbek and foreign languages” Termez branch

Tashkent Medical Academy, Ph.D., Associate Professor

Berdiyeva Nazira Uralovna, teacher of the Department of Primary Education,

Termez State University

METAPHORICAL IMAGE AND INDIVIDUAL STYLE IN MODERN UZBEK POETRY

Annotation. In the article, metaphor is understood as “The most common metaphor, which is based on the principle of similarity, analogy, and partly the opposite of events.” In modern Uzbek poetry, metaphorical image and individual style, especially in modern literature, where metaphorical thinking is leading, metonymy is rare compared to metaphor, in terms of its aesthetic functionality, it is lower than metaphor, its relation to the world and social existence and its role in it have been studied as a problem.

Key words: metaphor, metonymy, synecdoche, metaphorical image, artistic transfer, metaphor, ideological and aesthetic renewal, meditative metaphorical image and individual style.

Kirish

Metafora deganda “Ko‘proq o‘xshashlik, analogiya tamoyiliga, qisman hodisalarning qarama-qarshiligiga asoslanadigan eng ko‘p tarqalgani ko‘chim” tushuniladi. [3] O‘zbek tilining izohli lug‘atida esa “Metafora (yun. metaphora –

ko‘chirish, ko‘chim) adabiyotda so‘z yoki iborani o‘xshashlik va o‘xshatishga asoslangan ko‘chma ma’noda ishlatish va shunday ma’noda ishlatilgan so‘z yoki ibora; istiora, majoz (mas. quloq so‘zining dutorning qulog‘i birikmasidagi ma’nosi metafora asosida yuzaga kelgan)”, deb sharhlangan. [1] Bu ta’riflardan maqsad, Rauf Parfi she’riyatining boshdan-oyoq metaforalarga boyligi, betakrorligi va falsafiyligi ta’minlaganligi hamda ta’sirchanligini oshirishga asos bo‘lganligini alohida ta’kidlashdir. Biz har bir she’rni tahlil va talqin qilganda, metaforik obrazlarning o‘ziga xosligi va qamroviga ham sinchilik bilan qarashga intildik. “Ko‘nglim qorong‘idir”, “Uvillar shamol”, “Ko‘zlarimni g‘ajir”, “Aqlimni g‘ijimlar”, “Yalang‘och savol”, “Assalomu alaykum, dorning og‘ochi”, “Hayqirib yotibdi buyuk mozorlar”, “yo‘q ittifoq”, “bizda yo‘q birlik”, “Oyoq ostindadir insoniy huquq”, “Olamning qutlug‘ me’roji”, “Oyoq ostindadir muqaddas hurlik”, “Ichi to‘la g‘azab”, “Zamonlar aylanar”, “Osmon aylanar”, “Turklarning toji”, “Ishonchingni berding”, “Qattol xiroji”, “Olamni to‘ldir”, “Ey, qora dunyo”, “Qora muhtoj” – bir she’rda yigirma bitta metaforik obraz, hammasi ma’nodor va ta’sirchan, har qanday kishini mushohadaga undaydi va ma’no qatlamini oshiradi.

Adabiyotlar tahlili

Tarixdan ma’lumki, san’atkor – hamma vaqt mavjud tartiblarga qarshi isyonkordir. Chunki inson joriy qilgan tartiblar hech qachon mukammal bo‘lishi mumkin emas. San’atkor esa hamisha ilohiy mukammallikni sog‘inaveradi. “Haqiqiy shoir uchun, – deb yozgandi nazariyotchi, nuktazarb olim Bahodir Sarimsoqov, – hayot she’riyat bo‘lsa, she’riyat uning hayotidir. Men buni ko‘plab shoir-u shoirlar hayoti va ijodida kuzatib, shunga iqror bo‘ldimki, tug‘ma aql, qaynoq hissiyot, kuchli xarakter va adolatpeshalik kabi xislatlar shoir shaxsiyatida mujassam bo‘lmog‘i shart. Ana shu xislatlardan birortasi oqsasa, shoir ijodining mahsuli noqis bo‘ladi”. [2] Dunyoga mashhur yana bir nazariyotchi olim Mixail Baxtinning fikriga ko‘ra, “...Dostoyevskiy Gyotening Prometeyiga o‘xshash ovozsiz qullar (Zevs kabi)ni emas, balki o‘zlarini yaratgan ijodkor bilan bir safda tura oladigan, u bilan kelisha olmaydigan va hatto unga qarshi chiqadigan ozod odamlarni yaratadi... Qahramonning o‘zi va dunyo to‘g‘risidagi mulohazalari

muallifning odatdagi soʻzlari bilan tepa-teng, baravar keladi; uning mulohazalari qahramonning zarur xususiyatlaridan biri boʻlgan obyektidagi obraziga boʻysunmaydi, ammo u muallif mulohazalarini yetkazib beruvchi karnay vazifasini ham bajarmaydi. U asar tizimida mustaqil, oʻziga xos oʻrin tutadi, qahramon mulohazalari goʻyo muallif soʻzlari bilan yonma-yon tarzda eshitiladi va muallif soʻzlari, shuningdek, boshqa qahramonlarning toʻlaqonli mulohazalari bilan uygʻunlashadi”. [3] Ushbu fikrni bevosita Rauf Parfi sheʼriyatiga ham tatbiq qilish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqolada tanlangan mavzuni yanada batafsil yoritib berish uchun ilmiy tadqiqotning tilshunoslik va adabiyotshunoslik sohalarida qoʻllaniladigan analiz, sintez, analogik tahlil, germeneytik tahlil kabi metodlardan samarali foydalanildi.

Tahlillar va natijalar

“Shoir” soʻzining lugʻaviy maʼnosi tuygʻuchi boʻlib, urfiy maʼnosi sheʼrchidir. “Sheʼr”ning lugʻaviy maʼnosi “tuygʻu” boʻlib, urfda, asosan, hissiyot va qisman tafakkur, qisqacha qilib aytganda, zavq natijasida vujudga kelgan badiiy soʻzlarni bildiradi. Ammo shoir soʻzi oʻzining bildirishi nuqtai nazaridan teran mazmunga ega boʻlib, maxsus fazilatga ega boʻlgan kishini bildiradi.” [4] Sheʼrni his qilish va yozish uchun katta hissiyot, kuchli tafakkur, oʻtkir nigoh zarur. Agar mana shu uch muhim fazilat birlashmas ekan sheʼr maʼlum maʼnoda oqsaydi, kitobxon qalbini larzaga sola olmaydi. Shoir avvalo, kuchli bilim egasi boʻlmogʻi zarur, negaki sheʼrning tamali ilm boʻlib, shoir ilm orqali ruhiy yuksaklikka koʻtariladi. Buning eng yorqin misoli Alisher Navoiy va Boburshohning maʼnaviy merosidir.

Alloma Abdurauf Fitratning haqli eʼtiroficha, “Vazn bilan qofiyaning sheʼrgʻa taʼsiri yoʻqdir, vazn va qofiyasi boʻlmagʻan koʻp sheʼrlar boʻlgʻani kabi “sheʼr” boʻla olmagan vaznli, qofiyali soʻzlar ham koʻpdur. Sheʼr yurak sezgilarini koʻrsatmakdir. Vazn va qofiya esa, soʻzning bezagi(ziynati)dir”. [2] Ushbu nazariy fikrlar bevosita Rauf Parfi lirikasiga ham daxldor. “Shoir tegrasindagʻi narsa va

hodisalardan olding'i sezgilarni hunarlicha (xizmatkorona) so'zlar bilan boshqalarg'a o'tkarmakchi bo'ladir. Kishining yuragi qancha "sezag'on" (mutaxassis) esa, shuncha yaxshi shoir bo'lar. Shoirliq uchun yurakda bir sezgi va u sezgini hunarlicha so'zlar bilan boshqalarga o'tkarguchi bir kuch kerakdir. "Qofiya" bilan "vazn"ning esa, she'rning haqiqatig'a ta'siri yo'qdir". [4] Mana shu ikki mumtoz talabning mukammal ro'yobini XX asr milliy va umumturkiy adabiyotning benazir namoyandasi Rauf Parfi ijodi amalida ko'ramiz. "Uning ijodi o'zida Sharq va G'arb adabiy an'alarini go'zal badiiy sintez qilgan hamda ulardagi umumbashariy g'oyalar, falsafalar, tarixiy evrilishlar, dard va alamlar, adolatsizlikka murosasizlik bir millat qobig'ini yorib chiqa olgan". [5]

"Dostoyevskiy ijodining ulug'vorligi shundaki, – deb yozgandi ulug' Sharq otalig'i Chingiz Aytmatov, – zamonlar o'tgani sari u hammani o'ziga ko'proq jalb etib bormoqda. Barcha ulug' yozuvchilar ham bunday baxtga musharraf bo'lavermaydi... Buyuk san'atkor sifatida Dostoyevskiy XIX-XX asrlarda butun jahondagi adabiy jarayonga inqilobiy ta'sir ko'rsatdi. Dostoyevskiy ijodi tufayli keyingi avlodlarning badiiy tafakkuri inson shaxsini, uning ruhiyatini, voqelik bilan bevosita chambarchas aloqadorligini o'rganishga qaratildi. Lekin Dostoyevskiyning adabiyotda aytgan eng qimmatli, umrboqiy so'zi, meningcha, berahm, shafqatsiz, manfaatparast, xudbin kimsalar qurshovida azob-u uqubat chekib, bo'g'ilib yotgan insonga achinishdan iborat bo'ldi. O'sha dahshatli davrda bu buyuk rus adibi gumanistik adabiyotning eng muhim vazifalaridan birini – odamlarni ma'naviy-axloqiy yetuk qilib tarbiyalash, ular qalbida insonga achinish hissini ulg'aytirish, kishilarni bir-biri uchun qayg'urishga o'rgatish zarurligini ta'kidlab chiqdi. Chunki inson bir-biri uchun achinmasa, qayg'urmasa, inson haqiqiy insonga aylanmaydi, u haqiqiy inson hisoblanmaydi". [5]

*Magar ohing bilan olamni to'ldir,
Tinglamas Allohing nolalaringni,
Vahki, otangni ot, onangni o'ldir,
Ey qora dunyoning qora muhtoji
Bo'g'izla tole'siz bolalaringni,*

Assalomu alaykum, dorning og‘ochi! [3]

haqiqiy me’roj – muqaddas hurlik! Bir she’r satrlaridagi ostiga chizilgan metaforalarga diqqat qilsak, haqiqiy she’riyatning o‘zi metaforalardan iborat, degan fikr ham kechadi. Zero, she’riyatda eng ko‘p qo‘llanadigan metaforik obraz haqida ilmda turli qarashlar mavjud. Munaqqid Ilhom G‘aniyev “Poetik nutq o‘z mohiyatiga ko‘ra ko‘p ma’noli. Shuning uchun ham metafora o‘zining tabiiy o‘rnini aynan poetik nutqda topadi. Uning vazifasi – obrazlarni, tasavvurlarni chorlash, axborot etkazish emas, balki uni individuallashtirishdir”, – deb yozadi. [1]

Xulosa

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash kerakki she’riyatda badiiy g‘oya va maqsadni ifodalash, badiiy-estetik ta’sirchanlikni oshirish, uslubidagi individuallik va badiiy mahoratni belgilashda metaforik obrazlar muhim ahamiyat kasb etadi. Ijodkor tafakkur va taxayyulining mahsuli o‘laroq yuzaga kelgan mavhum obrazlarni kitobxon ko‘z o‘ngida jonlantirish, mohiyatni to‘laqonli idrok eta olishiga erishishda metaforaning alohida o‘rni bor. Individual metaforada ijodkorning dunyoqarashi, tafakkur va taxayyul olami, tabiat, jamiyat va insonni idrok etish tarzi bo‘lib, “ichki men”i aks etadi. Boshqacha aytganda, shoir mana shu tanlov orqali o‘z shaxsiyatini, botinidagi “men”ni tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Afoqova N. Abdulla Oripov lirikasida badiiy san’atlar: fil. fan. nom. diss. – Toshkent: 1998. – B.146.
2. Afoqova N. O‘zbek jadid adabiyotida she’riy shakllar taraqqiyoti tamoyillari: fil. fan. dok. diss. avtoref. – Toshkent: 2005. – B.42.
3. Parfi R. Saylanma. – Toshkent: Akademnashr, 2013. – B.432.
4. Mahkam Asqar. Oq kitob. – Dushanbe: Irfon, 2008. – B.271.